Täydennys lapsiasiavaltuutetun lausuntoon eduskunnan lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi

Viite: Lakivaliokunnan täydennyspyyntö 19.10.2021

Teemat: lapsen osallisuus vanhemmuusasioissa, luopuminen 30 päivän peruuttamis- ja kiistämismahdollisuudesta

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi hallituksen esitystä yleissopimuksen näkökulmasta.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Luopuminen 30 päivän peruuttamis- ja kiistämismahdollisuudesta

Lapsiasiavaltuutettu kannattaa ehdotusta, jonka mukaisesti vanhemmuuden ennakollisen tunnustamisen yhteydessä luovuttaisiin 30 päivän varoajasta lapsen syntymän jälkeen. Vanhemmuuden vahvistamista heti lapsen syntymän jälkeen on pidettävä pääsääntöisesti lapsen edun mukaisena. Sitä kautta vanhemmuuden perusteella määräytyvä lapsen huoltajuus virallistuu nopeasti, joten muun muassa lapsen puolesta tehtävät päätökset ja viranomaisasiointi hoituvat joustavammin. Tämä korostuu tilanteissa, joissa lapsen synnyttänyt vanhempi ei voi toimia aktiivisesti lapsen huoltajan tehtävissä.

Avioliiton myötä vanhemmuus muodostuu lain nojalla heti syntymästä alkaen ilman viiveitä. Sen seurauksena avioliitossa olevan vanhemmat ovat lapsen huoltajia syntymästä alkaen. Ennakollisella tunnustamisella ja tunnustamisen hyväksymisellä ilman varoaikaa pyritään nimenomaan siihen, että vanhemmuus voitaisiin vahvistaa joustavasti ja mahdollisimman lähellä lapsen syntymää, kun lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella ja tällöin lapsella olisi myös kaksi huoltajaa samasta ajankohdasta alkaen. Näin saavuttaisiin erilaisten perhemuotojen yhdenvertaisempi asema suhteessa avioperheisiin. Ennakollinen tunnustaminen ja tunnustamisen vahvistaminen ilman varoaikaa parantavat myös vanhempien tasa-arvoisempaa asemaa suhteessa lapseen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

On myös huomattava, että 30 päivän kiistämis- ja peruuttamismahdollisuudesta luopuminen luo tuleville vanhemmille jossain määrin suurempaa vastuuta. Vanhemmuuden ennakollinen tunnustaminen on merkittävä oikeustoimi niin vanhempien kuin syntyvän lapsen kannaltakin. Vaikka valtaosaan tunnustamisista ei liity minkäänlaisia epäselvyyksiä ennen eikä jälkeen lapsen syntymän, on kuitenkin perusteltua, että myös lainsäädännön keinoin ohjataan lasta odottavia kumppaneita ottamaan vanhemmuuden tunnustaminen vakavasti ja lähtökohtaisesti suhtautumaan siihen loppuelämän sitovana suhteena syntyvään lapseen. Toisaalta epäselvissä tilanteissa on lapsen oikeudellisen aseman vakauden näkökulmasta perusteltua, että tunnustamisen voisi edelleen peruuttaa ennen syntymää ja että tunnustamista ei vahvistettaisi Digi- ja väestövirastossa, jos olisi syytä epäillä, että tunnustaja ei ole lapsen vanhempi. Niihin tilanteisiin, joissa lapsen vanhemmuudesta syntyy epäily lapsen syntymän jälkeen, on vanhemmuuslaissa varauduttu laajentamalla mahdollisuutta selvittää vanhemmuus vanhempien pyynnöstä sekä laajentamalla mahdollisuutta vanhemmuuden kumoamiseksi.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että 30 päivän varoajasta luopuminen on lapsen edun mukaista. Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että tuleville vanhemmille annetaan riittävästi tietoa tunnustamisen ja sen hyväksymisen oikeusvaikutuksista, mahdollisuudesta peruuttaa tai kiistää tunnustaminen ennen lapsen syntymää sekä vanhemmuuden kumoamisesta.

Lapsen osallisuus vanhemmuusasioissa

Lapsiasiavaltuutettu on todennut lausunnossaan lakivaliokunnalle 18.10.2021 kannattavansa uutta ehdotettua 63 §, joka velvoittaa selvittämään lapsen omat toivomukset ja mielipiteen aina, kun se on mahdollisista lapsen ikään ja kehitystason nähden lapsen etua selvitettäessä. Säännös vahvistaa erityisesti alle 15-vuotiaan lapsen mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä merkittävästi vaikuttavassa vanhemmuutta koskevassa päätöksenteossa. Lisäksi ehdotimme, että valiokunta harkitsisi 63 §:ään tehtäviä viittauksia nostettavaksi säännöstasolle.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että lapsen mielipiteen selvittäminen hänen kehitystasonsa mukaisesti lapsen henkilökohtaisessa asiassa on lapsen oikeus. Lapsen oikeus tulla kuulluksi on yksi lapsen oikeuksien yleissopimuksen neljästä läpileikkaavasta yleisperiaatteesta. YK:n lapsen oikeuksien komitea on painottanut, että lapsen kuulemista koskevassa 12 artiklassa ei aseteta ikärajaa lapsen kuulemiselle, eivätkä sopimusvaltiot voi tehdä oletuksia siitä, että lapsi ei kykenisi ilmaisemaan mielipidettään. Komitean mukaan sopimusvaltioiden pitäisi

pikemminkin lähteä oletuksesta, että lapsi kykenee ilmaisemaan näkemyksiään. Lapsen mielipiteen selvittäminen ”kaikissa lasta koskevissa asioissa” tarkoittaa sitä, että lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi, jos asia koskee lasta ja tätä velvollisuutta on tulkittava laajasti.[1] Päätökset, joissa ei oteta huomioon lapsen näkemyksiä tai joissa ei anneta hänen näkemyksilleen asianomaista painoarvoa hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden, eivät kunnioita lapsen tai lasten mahdollisuutta vaikuttaa oman etunsa määrittämiseen.[2]

Lapsen oikeuksien komitea painottaa, että lapsen etua (LOS 3.1. artikla) arvioitaessa on kunnioitettava lapsen oikeutta vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa ja saada nämä näkemykset otetuksi asianmukaisesti huomioon (LOS 12 artikla). Komitean myös korostaa 3.1 artiklan ja 12 artiklan välistä erottamatonta yhteyttä: ne täydentävät toisiaan. Ensinnäkin pyritään toteuttamaan lapsen etu ja toiseksi tarjotaan menettely lapsen tai lasten näkemysten kuulemiselle ja niiden ottamiselle huomioon kaikissa lasta koskevissa asioissa, myös lapsen edun arvioinnissa. Lapsen etua ei ole määritelty oikein, jos lapsen mielipidettä ei ole selvitetty ja otettu asianmukaisesti huomioon. Toisaalta lapsen edun ensisijaisuuden vaatimus tukee lasten asemaa kaikissa heidän elämäänsä vaikuttavissa päätöksissä.[3]

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että nuorempienkin lasten näkemyksiä selvitetään matalalla kynnyksellä vanhemmuutta koskevissa asioissa, vaikka 15 vuoden ikäraja onkin sinänsä perusteltu tilanteissa, joissa säädetään lapselle itsenäinen oikeus saada vanhemmuutta koskeva asia vireille tai vaikuttaa sen etenemiseen.

Lapsen mielipiteen selvittäminen on sidottu lapsen kykyyn ymmärtää mistä käsiteltävänä asiassa on kyse. Tästä seuraa, että ymmärryskykyä on arvioitava jokaisen lapsen kohdalla erikseen ja on huolehdittava siitä, että lapsi saa ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden riittävästi ja ymmärrettävästi tietoa asiasta, johon häneltä kysytään mielipidettä. Tietoa annettaessa on annettava lapselle myös mahdollisuus kysyä seikoista, jotka ovat hänelle vaikeita tai epäselviä. Lapsen mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen tapoja on paljon. Kussakin tilanteessa olisi arvioitava mikä tapa kyseisen lapsen kohdalla ja käsillä olevassa tilanteessa toteuttaa parhaiten lapsen etua.

Ehdotetussa 63 §:ssä ei ole rajattu lapsen mielipiteen selvittämisen tapoja silloin, kun kuuleminen tapahtuu tuomioistuimen ulkopuolella, käytännössä siis lastenvalvojan toimesta. Tuomioistuimessa tapahtuvan kuulemisen osalta viitataan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 15 a §:ään. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että

vanhemmuutta koskevat asiat ovat samankaltaisia kuin huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asia, joten viittaus tästä näkökulmasta on perusteltu.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että sekä lastenvalvojilla että tuomioistuimilla on riittävät valmiudet selvittää lapsen mielipide vanhemmuusasioiden käsittelyn yhteydessä. Koulutusta tarvitaan sekä lapsen kehitysvaiheista että erilaisista lapsen kuulemisen tavoista. Lapsen oikeuksien komitean mukaan kaikkien menettelyjen, joissa kuullaan lasta, on oltava avoimia ja informatiivisia, vapaaehtoisia, kunnioittavia, merkityksellisiä, lapsille sopivia, syrjimättömiä, koulutukseen perustuvia, turvallisia ja riskit huomioivia sekä vastuullisia.[4]

Jyväskylässä 21.10.2021

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
Lakimies

---

[1] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 lapsen edun ensisijaisuudesta CRC/C/GC/14, kohdat 20-21.

[2] CRC/C/GC/14, kohta 53.

[3] CRC/C/GC/14, kohta 43.

[4] CRC/C/GC/14, kohta 134.